

Józef Koredczuk

ORCID: 0000-0002-3471-568X

Uniwersytet Wrocławski

jozef.koredczuk@uwr.edu.pl

Rodzaj artykułu: oryginalny artykuł naukowy

Poglądy arcybiskupa Józefa Teodorowicza na temat senatu w trakcie prac nad Konstytucją Marcową z 1921 roku

Słowa kluczowe: arcybiskup lwowski, Komisja Konstytucyjna, Konstytucja Marcowa, posiedzenia Sejmu Ustawodawczego, senat, wiryliści

Józef Teofil Teodorowicz (1864–1938), arcybiskup lwowski obrządku ormiańskiego, był jednym z najznamienitszych mieszkańców Lwowa. Był wybitnym hierarchą, wielce zasłużonym dla sprawy Kościoła, jak również wybitnym polskim politykiem (jednym z przywódców obozu narodowego w Polsce), aczkolwiek wzbudzającym swego czasu liczne kontrowersje, czego przyczyną było zapewne to, że jego działalność duszpasterska spletała się z jego poglądami i aktywnością polityczną¹.

Już przed I wojną światową zdobył on doświadczenie w pracy parlamentarnej. Z racji pełnionej funkcji biskupiej został bowiem w 1902 roku posłem wirylistą do Sejmu Krajowego we Lwowie i Izby Panów w Wiedniu². Zgodnie z § 3 ppkt a) statutu królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim, stanowią-

¹ J. Dąbek, *Józef Teofil Teodorowicz — arcybiskup i polityk*, [w:] *Teodorowicz. Mówca i patriota*, red. T. Skoczek, Warszawa 2015, s. 108.

² P. Skibiński, *Abp Józef Teodorowicz — w pełni katolicki kapłan i w pełni polski polityk*, [w:] J. Teodorowicz, *Dwie epoki. Wybór pism*, Kraków-Warszawa 2016, s. XIV.

cym allegat do patentu cesarskiego z dnia 26 lutego 1861 roku, w Sejmie Krajowym zasiadało trzech arcybiskupów we Lwowie, dwóch biskupów w Przemyślu, biskup tarnowski, biskup stanisławowski względnie aż do jego instalacji z grekokatolickiego sufragana lwowskiego. Natomiast zgodnie z § 4 ustawy zasadniczej o reprezentacji państwa, stanowiącej allegat do patentu z dnia 26 lutego 1861 roku, członkami Izby Panów, przez wzgląd na wysoką godność kościelną, byli wysocy arcykapłani i ci biskupi, którym przysługiwał stopień książęcy³.

W styczniu 1919 roku abp Teodorowicz został wybrany na posła do Sejmu Ustawodawczego z listy endecji w osiemnastym okręgu wyborczym obejmującym Siedlce-Węgrów-Sokołów. Inicjatywa, by kandydował z tego okręgu, wysłała podobno od biskupa podlaskiego Henryka Przeździeckiego⁴. Znalazł się więc Teodorowicz w najliczniejszym klubie w Sejmie — Związku Sejmowym Ludowo-Narodowym, wchodząc także do jego zarządu jako jeden z zastępców przewodniczącego klubu⁵. Następnie zasiadał w klubie Związku Ludowo-Narodowego, w którego powstaniu odegrał aktywną rolę. By z kolei znaleźć się w wyłonionym w wyniku podziału klubu Związku Ludowo-Narodowego, dokonanego pod koniec lipca 1919 roku, klubie Narodowego Zjednoczenia Ludowego, którego był hospitantem, oficjalnie pozostawał posłem bezpartyjnym. W końcu zaś, po uchwaleniu Konstytucji marcowej, wszedł do powstałego dnia 23 czerwca 1921 roku Narodowo-Chrześcijańskiego Stronnictwa Ludowego⁶. Były to kluby, które w Sejmie Ustawodawczym opowiadały się za utworzeniem senatu⁷. W Sejmie Ustawodawczym zasiadało najwięcej osób duchownych — czterdziestu pięciu (z tego czterdziestu jeden księży rzymskokatolickich), na łączną liczbę dziewięćdziesięciu pięciu duchownych, którzy zasiadali w sejmach II Rzeczypospolitej⁸. Abp J. Teodorowicz w ich gronie był jednym z najbardziej aktywnych i znaczących posłów. Biskupi polscy już w listopadzie 1918 roku zaangażowali się w ogólnonarodową dyskusję nad kształtem odrodzonego państwa, przedstawiając swój pogląd na podstawowe zasady ustroju politycznego. Swoją kompetencję do wypowiedzania się na tematy ustrojowe biskupi motywowali podstawowym zadaniem Kościoła i obowiązkiem duszpasterskim — „prowadzenia wiernych do zbawienia”⁹.

Na rozpoczęciu obrad Sejmu Ustawodawczego dnia 10 lutego 1919 roku w katedrze św. Jana w Warszawie abp J. Teodorowicz wygłosił homilię, w której podkreślił

³ *Historia państwa i prawa Polski. Źródła*, wyb. F. Połomski, P. Jurek, Wrocław 1997, s. 281, 285.

⁴ R. Król-Mazur, *Działalność polityczna arcybiskupa Józefa Teofila Teodorowicza w latach 1888–1923*, Kraków 2013, s. 123.

⁵ S. Krukowski, *Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r.*, Warszawa 1977, s. 61–62.

⁶ *Ibidem*, s. 165; R. Król-Mazur, *op. cit.*, s. 128, 131.

⁷ P. Gofron, *Argumenty „prosenackie” w koncepcjach ustrojowych klubów Sejmu Ustawodawczego II Rzeczypospolitej w świetle debaty konstytucyjnej*, „Studia Sandomierskie. Teologia — Filozofia — Historia” 22, 2015, s. 33.

⁸ J. Koredczuk, *Stosunek posłów i senatorów duchownych do akcji rewindykacji cerkwi prawosławnych w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Pogranicza w historii prawa i myśli polityczno-prawnej*, red. D. Szpoper, P. Dąbrowski, Gdańsk-Olsztyn 2017, s. 323.

⁹ K. Krasowski, *Episkopat katolicki w II Rzeczypospolitej*, Poznań 1992, s. 66–67.

konieczność porzucenia przez posłów osobistych lub grupowych interesów na rzecz pracy dla dobra wspólnego w odradzającej się Polsce. Słowa swojej homilii miał okazję zastosować w praktyce, zostając członkiem Komisji Konstytucyjnej, która rozpoczęła swoje prace dnia 15 lutego 1919 roku¹⁰. Mimo zmiany przynależności klubowej w Komisji Konstytucyjnej abp J. Teodorowicz pracował do końca jej działania, czyli ostatecznego uchwalenia Konstytucji marcowej dnia 17 marca 1921 roku.

Jedną z kwestii ustrojowych, która interesowała abp. J. Teodorowicza podczas prac nad kolejnymi projektami konstytucji, była sprawa izby wyższej parlamentu. Była to kwestia, która wzbudzała kontrowersje nie tylko wśród członków Komisji Konstytucyjnej, lecz również wśród posłów Sejmu Ustawodawczego. W pierwszej kolejności jednakże zmierzli się z nią członkowie Komisji Konstytucyjnej, a wśród nich poseł abp J. Teodorowicz.

Po raz pierwszy abp Teodorowicz wyraził swoją opinię na temat izby wyższej parlamentu w trakcie dyskusji nad rządowym *Projektem deklaracji konstytucji* zawierającym projekt ustawy zasadniczej, co miało miejsce na forum Sejmu Ustawodawczego w maju 1919 roku. Jej projekt, mimo że była to deklaracja rządowa, referował minister spraw wewnętrznych Stanisław Wojciechowski, a nie premier rządu Ignacy Paderewski, który w tym czasie przebywał na Kongresie Pokojowym w Paryżu¹¹. Na marginesie warto zauważyć, że abp. J. Teodorowicza z I. Paderewskim łączyły mocne więzi przyjaźni. Nie można tego natomiast powiedzieć o S. Wojciechowskim, który — jako wysłannik Józefa Piłsudskiego w rządzie I. Paderewskiego, podobnie jak Naczelnik Państwa — nie cieszył się sympatią abp. Teodorowicza.

Abp Teodorowicz miał okazję wypowiedzieć się na temat deklaracji konstytucyjnej rządu I. Paderewskiego na 36. posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego w dniu 10 maja 1919 roku. Poddał on krytyce projekt rządowy, podkreślając, że ten zamiast być dla partii ośrodkiem niezłomnych i śmiałych wskazań, wszedł na zmienne fale agitacyjnych haseł. Jako przykład takiej postawy podał propozycje dotyczące Sejmu w projekcie rządowym konstytucji. Rząd, z jednej strony, proponował bowiem, by Sejm był jednolity, jednoizbowy, z drugiej natomiast dodawał obok jednej wspomnianej izby bliżej nieokreśloną radę prawną złożoną z 30 członków, która miała hamować uchwały Sejmu, gdy tego zażądała mniejszość¹². W rzeczywistości rada ta w projekcie nazwana została Strażą Praw.

Rada ta miała, według abp. J. Teodorowicza, bliżej nieokreślony status i kompetencje. Próbując je określić, duchowny zastanawiał się, czy jest ona tylko ciałem prawniczym czuwającym nad poprawną formą uchwał Sejmu, czy też może mieć określony autorytet polityczny, a co za tym idzie czy jest swoistym surogatem izby

¹⁰ P. Skibiński, *op. cit.*, s. XVII–XVIII.

¹¹ *O niepodległą i granice. Ku Rzeczypospolitej demokratycznej. Polska debata ustrojowa 1917–1921*, oprac. M. Jabłonowski, W. Jakubowski, K. Jajecznik, Pułtusk-Warszawa 2014, s. 69–70.

¹² Sprawozdanie stenograficzne z 36. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 10 maja 1919 r., s. 34.

wyższej parlamentu. Jeśli odpowiedź na stawiane pytania miałyby być twierdząca, to abp J. Teodorowicz, kontynuując, pytał, czy nie lepiej tego określić wprost zamiast tworzyć jakieś surogaty. W rzeczywistości sam udzielał odpowiedzi, stwierdzając, że projekt rządowy stanowi kompromis między dwiema grupami poglądów wśród posłów, które wiodły spór o kształt Sejmu, mianowicie czy ma on być jedno-, czy dwuizbowy¹³. Skoro sejm miałby być jednoizbowy, to jego uchwały nie powinny były podlegać krytyce i rewizji. Przez sejm przemawia bowiem wola ludu, w związku z czym nie godzi się poddawać jego uchwał pod sąd drugiej wyższej izby.

Głos abp. J. Teodorowicza, który oświadczył, że przedłożonego projektu nikt nie może traktować poważnie, był najbardziej wrogi i nieprzejednany w stosunku do koncepcji jednej izby sejmu, zawartej w *Deklaracji konstytucyjnej*. Opowiadał się on bowiem zdecydowanie za parlamentem dwuizbowym¹⁴. Było to zgodne z ówczesnym programem Narodowego Zjednoczenia Ludowego, którego parlamentarny lider Edward Dubanowicz¹⁵ (późniejszy ostatni przewodniczący Komisji Konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego) proponował senat jako izbę korporacji (w tym Kościoła) oraz samorządów. Abp J. Teodorowicz popierał projekt konstytucji NZL i przewidzianej w nim koncepcji senatu, gdyż lękał się „anarchii plebejskiej”. Przedstawicielami Kościoła w senacie mieli być biskupi-wiryliści, ostatecznie jednak nie weszli oni do senatu¹⁶.

W związku z silnym oporem ugrupowań lewicowych w Sejmie Ustawodawczym wobec bikameralizmu, wszelkim formom wprowadzenia senatu, również w projekcie autorstwa Stanisława Głąbińskiego — jednego z liderów Związku Sejmowego Ludowo-Narodowego — zrezygnowano z umieszczania w strukturze organów państwa instytucji senatu, lecz przewidziano — podobnie jak w *Deklaracji konstytucyjnej* — ustanowienie straży praw, organu o kompetencjach łączących pewne cechy izby parlamentarnej z kompetencjami sądu konstytucyjnego¹⁷. Przeciwno temu projektowi, ponieważ był to projekt jego klubu poselskiego, abp J. Teodorowicz nie wystąpił. Proponowany przez S. Głąbińskiego system został przez Marka Dobrowolskiego określony mianem quasi-dwuizbowego, postulat utworzenia Straży Praw nie prowadził bowiem do wprowadzenia systemu dwuizbowego¹⁸.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ S. Rudnicki, *Działalność polityczna polskich konserwatystów 1918–1926*, Wrocław 1981, s. 94; W. Kowalski, *Koncepcje ustrojowe izby wyższej parlamentu w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2014, s. 60.

¹⁵ Badacze endecji podkreślają z kolei, że gdy E. Dubanowicz był prezesem Narodowego Zjednoczenia Ludowego, to praktycznie nie podejmował żadnych ważniejszych decyzji bez uzgodnienia z abp J. Teodorowiczem; R. Król-Mazur, *op. cit.*, s. 129; S. Rudnicki, *op. cit.*, s. 82.

¹⁶ T.M. Trajdos, *Uwagi o działalności politycznej i przekonaniach arcybiskupa Józefa Teodorowicza*, [w:] *Teodorowicz. Mówca i patriota*, red. T. Skoczek, Warszawa 2015, s. 91–92.

¹⁷ K. Jajecznik, *Demokracja narodowa według projektu konstytucji autorstwa Stanisława Głąbińskiego*, „Społeczeństwo i Polityka” 2008, nr 1, s. 130–131.

¹⁸ M. Dobrowolski, *Zasada dwuizbowości parlamentu w polskim prawie konstytucyjnym*, Warszawa 2003, s. 51.

Pragnienie abp. Teodorowicza dotyczące powołania senatu po części ziściło się 10 stycznia 1920 roku. W tym dniu bowiem rząd w swoim projekcie konstytucji dotychczasową nazwę „Straż Praw” zamienił na nazwę „Senat”¹⁹.

Kolejną propozycją przewidującą powstanie namiastki senatu była propozycja utworzenia Izby Pracy, przedłożona na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego dnia 19 października 1920 roku. Izba ta miała stanowić kolejną formę kontroli aktów przyjętych przez Sejm, co akceptowały wszystkie siły polityczne w parlamencie, nawet te, które nie chciały zgodzić się na utworzenie senatu²⁰. Abp J. Teodorowicz omawianą Izbę Pracy bez ogródek określał mianem senatu. Na 175. posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego, w dniu 19 października 1920 roku, bronił senatu, odwołując się do przykładów państw zachodnioeuropejskich i polemizując głównie z poglądami posłów socjalistycznych, którzy byli przeciwni jego utworzeniu. W trakcie dyskusji duchowny podkreślił, że istnienie senatu we wspomnianych państwach wynika z potęgi tradycji, jaka utwierdziła się we wszystkich walkach demokratycznego świata²¹. Abp J. Teodorowicz konsekwentnie zwalczał wszelkie koncepcje zastąpienia senatu innymi ciałami²².

Podczas ostatniej debaty plenarnej (w trakcie trzeciego czytania) w Sejmie Ustawodawczym nad projektem Konstytucji marcowej w dniu 8 marca 1921 roku, która poprzedziła uchwalenie konstytucji, abp J. Teodorowicz na wstępie podkreślił, że skoro Sejm zapewnił ustawowy udział w senacie instytucjom naukowym i innym, to jest także zrozumiałe, że tym bardziej nie mógł wykluczyć Kościoła w postaci reprezentujących go wirylistów. Upoważniony jednakże przez episkopat Kościoła katolickiego w jego imieniu zrezygnował z reprezentacji duchowieństwa katolickiego w składzie senatu, wnosząc o usunięcie art. 36 pkt a) (w rzeczywistości pkt 2a) projektu konstytucji²³. Wyraził przy tym ufność, że „społeczeństwo samo zapewni Kościołowi udział w Senacie odpowiadający najlepiej jego wpływowi i posłannictwu”²⁴. Ufność tę oparł na przywiązaniu ludu do Kościoła i powszechnym zrozumieniu ścisłej łączności pomiędzy miłością i służbą ojczyźnie a religią i Kościołem²⁵. Do

¹⁹ Z. Sitnicki, *Zagadnienie izby wyższej w Konstytucji polskiej*, „Przegląd Prawa i Administracji” 57, 1932, s. 423–424.

²⁰ M. Dobrowolski, *op. cit.*, s. 58.

²¹ Sprawozdanie stenograficzne z 175. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 19 października 1920 r., s. 48–56.

²² R. Król-Mazur, *op. cit.*, s. 133.

²³ Sprawozdanie stenograficzne z 216. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 8 marca 1921 r., s. 21; A. Piotrowski, *Konstytucja Polski z 17 marca 1921 r. Wstęp i uwagi*, Poznań 1921, s. 7. Art. 36 pkt 2a) projektu konstytucji przewidywał, że w skład senatu wchodzi pięciu przedstawicieli kościoła katolickiego w Polsce, w tej liczbie przynajmniej jeden przedstawiciel kościoła unickiego, wybrani osobno w sposób ordynacji wyborczej przepisany — W. Komarnicki, *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 2008, s. 415–416.

²⁴ Sprawozdanie stenograficzne z 216. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 8 marca 1921 r., s. 21; R. Król-Mazur, *op. cit.*, s. 134; A. Ajnenkiel, *Spór o model parlamentaryzmu polskiego do roku 1926*, Warszawa 1972, s. 238.

²⁵ *Ibidem*.

oświadczenia abp. J. Teodorowicza nawiązał także zabierający po nim głos ks. Kazimierz Lutosławski, który w imieniu klubu Związku Ludowo-Narodowego stwierdził: „pragniemy widzieć wpływ Kościoła na ustawodawstwo, zabezpieczony wolą powszechną ludu katolickiego, a nie w postaci wyjątkowej klauzuli konstytucyjnej”²⁶, oraz wyraził pogląd, że „oświadczenie episkopatu znajdzie w najszerszych masach ludu oddźwięk szczerzej wdzięczności za zaufanie do jego serc”²⁷. Tym bardziej, że po nim stanie się wyrazem roztropności, a jego olbrzymia większość będzie wybierana w wyborach powszechnych²⁸. Nie mylili się obaj księża-posłowie — do senatu I kadencji (1922–1927) zostało wybranych dziesięciu księży rzymskokatolickich, w tym między innymi abp J. Teodorowicz i jego przyjaciel bp Adam Sapieha²⁹.

Decyzja episkopatu Kościoła katolickiego przedłożona przez abp. J. Teodorowicza znacznie ułatwiła osiągnięcie kompromisu co do składu senatu, którego dotyczące postanowienia i tak wzbudzały wiele kontrowersji, aczkolwiek nie usatysfakcjonowała tych, którzy dalej opowiadali się za systemem jednoizbowym, czyli posłów centrolewicy³⁰. Rezygnacja przez episkopat z zasiadania w senacie przedstawicieli duchowieństwa katolickiego spowodowała, że bez oporów wycofano także reprezentantów pozostałych wyznań, a następnie całkowicie odrzucono koncepcję włączenia w skład izby wszystkich kategorii wirylistów³¹. W ten sposób pełny skład senatu byłby wybierany w wyborach powszechnych, co oznaczało radykalną demokratyzację jego koncepcji w porównaniu do wszystkich wcześniejszych projektów³². Przedstawiona postawa episkopatu była stanowiskiem, które abp J. Teodorowicz jedynie przedłożył w Sejmie — nie oznaczała natomiast zmiany poglądów jego samego na kwestię senatu. Warto przy tym dodać, że do 1926 roku abp J. Teodorowicz był głównym referentem zagadnień politycznych na posiedzeniach Episkopatu Polski³³.

W pierwszych parlamentarnych wyborach na podstawie Konstytucji marcowej w 1922 roku abp Teodorowicz został wybrany na senatora z listy Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej w okręgu obejmującym województwo warszawskie. By móc kandydować, musiał uzyskać specjalną dyspensę od papieża, który wcześniej,

²⁶ Sprawozdanie stenograficzne z 216. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 8 marca 1921 r., s. 23.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ J. Koredczuk, *op. cit.*, s. 324.

³⁰ *O niepodległą i granice...*, s. 90; S. Krukowski, *Geneza konstytucji...*, s. 295–296; S. Krukowski, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, red. M. Kallas, t. 2, Warszawa 1990, s. 68; W. Jakubowski, K. Jajeczniak, *Polska debata ustrojowa w latach 1917–1921. Perspektywa politologiczna*, Warszawa 2010, s. 74.

³¹ Zdaniem E. Dubanowicza zasiadanie wirylistów w senacie „nie miało na celu osiągnięcia jakichkolwiek politycznych skutków, lecz jedynie miało na celu dostarczenie rzeczoznawców w najlepszym tego słowa znaczeniu, rzeczoznawców wielkich interesów moralnych i materialnych dla przyszłego Senatu” — Sprawozdanie stenograficzne z 202. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 25 stycznia 1921 r., s. 5.

³² W. Jakubowski, K. Jajeczniak, *op. cit.*, s. 75.

³³ P. Skibiński, *op. cit.*, s. X.

dnia 16 lipca 1921 roku wydał rozporządzenie zabraniające duchownym przyjmowania stanowisk państwowych. O wydanie takiej dyspensy dla abp. J. Teodorowicza zwrócili się do papieża przedstawiciele „Chjeny”: Władysław Kucharski i Kazimierz Marian Morawski³⁴. Działalność parlamentarna abp. Teodorowicza tym razem nie rozwinęła się jednak w pełni, albowiem już w marcu 1923 roku, pod naciskiem papieża Piusa XI (Achillesa Ratti), zrezygnował z miejsca w senacie³⁵. Paradoksalnie nastąpiło to na polecenie tego papieża, z którym abp Teodorowicz wcześniej — gdy A. Ratti był nuncjuszem apostolskim w Warszawie i był przeciwny prowadzonej przez abp. J. Teodorowicza walce o prawo biskupów do zasiadania w senacie³⁶ — wszedł w ostry konflikt. A. Ratti był zdecydowanie przeciwny zasiadaniu wirylistów duchownych w senacie. Drugą płaszczyzną konfliktu między Achillesem Rattim a abp. J. Teodorowiczem był ostentacyjnie okazywany przez Teodorowicza negatywny stosunek do Józefa Piłsudskiego. Zdaniem przyszłego papieża abp J. Teodorowicz był przywódcą politykujących biskupów i narzędziem partii opozycyjnej (endecji) w walce z rządem. Opisowaną sytuację przewidywał — jak się wydaje — episkopat polski, który na zjeździe biskupów poprzedzającym wybory w 1922 roku przyjął uchwałę, że „Zjazd nie bierze odpowiedzialności za pracę biskupów w senacie. Uprawiana przez nich w senacie polityka, nie może być uważana za wyraz zapatrywań episkopatu, lecz za osobistą politykę każdego biskupa-senatora”³⁷.

Wprawdzie abp J. Teodorowicz postulat utworzenia parlamentu dwuizbowego, uzasadniał chęcią nawiązania w konstytucji polskiej do tradycji „wielkich demokratycznych państw zachodniej Europy, gdzie wszędzie są dwie izby”³⁸, to jednak jego poglądy na temat pozycji senatu w systemie organów ustrojowych Rzeczypospolitej oraz jego składu bardziej nawiązywały, z jednej strony, do rozwiązań z czasów Rzeczypospolitej szlacheckiej oraz, z drugiej strony, rozwiązań, które obowiązywały w monarchii austro-węgierskiej. Rozwiązań, które były w tym zakresie najbardziej korzystne dla hierarchów Kościoła katolickiego, w tym także osobiście dla samego Teodorowicza. Wykluczenie wirylistów z grona członków senatu oznaczało przekreślenie koncepcji senatu jako ciała o charakterze elitarnym pod względem składu społecznego i zawodowego. Mimo że znalazł się w takim senacie, system demokracji parlamentarnej w Polsce w latach 1919–1926 abp Teodorowicz oceniał niezwykle krytycznie. Swoją krytykę zawarł w odpowiedzi na opublikowaną w 1927 roku bro-

³⁴ S. Gawlik, *Życie i działalność ks. abpa Józefa T. Teodorowicza*, Kraków-Warszawa-Struga 1988, s. 28; K. Krasowski, *op. cit.*, s. 82–83.

³⁵ P. Skibiński, *op. cit.*, s. XIX.

³⁶ K. Krasowski, *op. cit.*, s. 239, przyp. 62.

³⁷ R. Król-Mazur, *op. cit.*, s. 133; J. Wiślocki, *Konkordat polski z 1925 roku. Zagadnienia prawno-polityczne*, Poznań 1977, s. 102; K. Krasowski, *op. cit.*, s. 42, 78, 82.

³⁸ Sprawozdanie stenograficzne z 36. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 10 maja 1919 r., s. 35. Narodowi demokraci, do których należał abp. J. Teodorowicz, uważali dwuizbowy parlament za klasyczny model parlamentu europejskiego, a wszelkie odstępstwa od niego traktowali jako przyczynę patologii politycznej i źródło demoralizacji polityków ulegających presji prądów demokratycznych — E. Maj, *Związek Ludowo-Narodowy 1919–1928. Studium z dziejów myśli politycznej*, Lublin 2000, s. 289.

szurę Romana Dmowskiego *Kościół, naród i państwo*, w której porównał Polskę do domu budowanego na piasku zamiast na skale, który w każdej chwili może się zawalić³⁹.

Kwestia senatu była jedną z kwestii ustrojowych, która wzbudzała najliczniejsze spory wśród posłów zasiadających w Sejmie Ustawodawczym. Przyjęte w Konstytucji rozwiązanie stanowiło kompromis polityczny najbardziej uwzględniający poglądy endecji, do której Teodorowicz sam także należał. Dowodem tego, że mimo uchwalenia Konstytucji kwestia ta nie była jeszcze ostatecznie rozstrzygnięta, był zapis art. 125 ust. 3 Konstytucji marcowej przewidujący, że drugi z rządu na zasadzie tej Konstytucji wybrany Sejm może dokonać rewizji Ustawy Konstytucyjnej własną uchwałą. W ustępie tym chodziło o ocenę zasadności istnienia senatu i stosowną rewizję Konstytucji. Sejm II kadencji (4 marca 1928–30 sierpnia 1930 roku) z tej możliwości nie skorzystał, uznając za zasadne dalsze istnienie senatu.

Dnia 4 grudnia 2008 roku, w 70. rocznicę śmierci abp. Teodorowicza, Senat RP oddał mu hołd, uhonorował go jako polityka i senatora⁴⁰.

Bibliografia

- Ajnenkiel A., *Spór o model parlamentaryzmu polskiego do roku 1926*, Warszawa 1972.
- Dąbek J., *Józef Teofil Teodorowicz — arcybiskup i polityk*, [w:] *Teodorowicz. Mówca i patriota*, red. T. Skoczek, Warszawa 2015.
- Dobrowolski M., *Zasada dwuizbowości parlamentu w polskim prawie konstytucyjnym*, Warszawa 2003.
- Gawlik S., *Życie i działalność ks. abpa Józefa T. Teodorowicza*, Kraków-Warszawa-Struga 1988.
- Gofron P., *Argumenty „prosenackie” w koncepcjach ustrojowych klubów Sejmu Ustawodawczego II Rzeczypospolitej w świetle debaty konstytucyjnej*, „*Studia Sandomierskie. Teologia — Filozofia — Historia*” 22, 2015. *Historia państwa i prawa Polski. Źródła*, wyb. F. Połomski, P. Jurek, Wrocław 1997.
- Jajecznik K., *Demokracja narodowa według projektu konstytucji autorstwa Stanisława Głąbińskiego*, „*Społeczeństwo i Polityka*” 2008, nr 1.
- Jakubowski W., Jajecznik K., *Polska debata ustrojowa w latach 1917–1921. Perspektywa politologiczna*, Warszawa 2010.
- Komarnicki W., *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 2008.
- Koredczuk J., *Stosunek posłów i senatorów duchownych do akcji rewindykacji cerkwi prawosławnych w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Pogranicza w historii prawa i myśli polityczno-prawnej*, red. D. Szpoper, P. Dąbrowski, Gdańsk-Olsztyn 2017.
- Kowalski W., *Koncepcje ustrojowe izby wyższej parlamentu w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2014.
- Krasowski K., *Episkopat katolicki w II Rzeczypospolitej*, Poznań 1992.
- Król-Mazur R., *Działalność polityczna arcybiskupa Józefa Teofila Teodorowicza w latach 1888–1923*, Kraków 2013.
- Krukowski S., *Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r.*, Warszawa 1977.

³⁹ K. Krasowski, *op. cit.*, s. 96.

⁴⁰ Uchwała Senatu RP z dnia 4 grudnia 2008 r. w 70. rocznicę śmierci Arcybiskupa Józefa Teofila Teodorowicza (M.P. nr 94, poz. 804).

- Krukowski S., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, red. M. Kallas, t. 2, Warszawa 1990.
- Maj W., *Związek Ludowo-Narodowy 1919–1928. Studium z dziejów myśli politycznej*, Lublin 2000.
- O niepodległą i granice. Ku Rzeczypospolitej demokratycznej. Polska debata ustrojowa 1917–1921*, oprac. M. Jabłonowski, W. Jakubowski, K. Jajeczniak, Pułtusk-Warszawa 2014.
- Piotrowski A., *Konstytucja Polski z 17 marca 1921 r. Wstęp i uwagi*, Poznań 1921.
- Rudnicki S., *Działalność polityczna polskich konserwatystów 1918–1926*, Wrocław 1981.
- Sitnicki Z., *Zagadnienie izby wyższej w Konstytucji polskiej*, „Przegląd Prawa i Administracji” 57, 1932.
- Skibiński P., *Abp Józef Teodorowicz — w pełni katolicki kapłan i w pełni polski polityk*, [w:] J. Teodorowicz, *Dwie epoki. Wybór pism*, Kraków-Warszawa 2016.
- Sprawozdanie stenograficzne z 36. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 10 maja 1919 r.
- Sprawozdanie stenograficzne z 175. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 19 października 1920 r.
- Sprawozdanie stenograficzne z 202. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 25 stycznia 1921 r.
- Sprawozdanie stenograficzne z 216. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 8 marca 1921 r.
- Trajdos T.M., *Uwagi o działalności politycznej i przekonaniach arcybiskupa Józefa Teodorowicza*, [w:] *Teodorowicz. Mówca i patriota*, red. T. Skoczek, Warszawa 2015.
- Uchwała Senatu RP z dnia 4 grudnia 2008 r. w 70. rocznicę śmierci Arcybiskupa Józefa Teofila Teodorowicza (M.P. nr 94, poz. 804).
- Wisłocki J., *Konkordat polski z 1925 roku. Zagadnienia prawnopolityczne*, Poznań 1977.

Views of Archbishop Józef Teodorowicz about the Senate during his work on the March Constitution of 1921

Summary

The author presents the views of the Lviv Archbishop of the Armenian rite, Józef Teodorowicz, about the Senate. He expressed his opinions during his work on the March Constitution (1921). The Archbishop supported the bicamerality of the Sejm, polemicising during the work on the constitution, mainly with left-wing deputies opposing the existence of the Senate. The existence of the Senate was supported by politicians and deputies of national democracy and other political parties, of which the Archbishop was one of the political leaders. Teodorowicz regarded the Senate and the clergy sitting in it as a part of the Polish national tradition. However, he presented a strongly conservative view in this aspect and he was against any formations that would replace the Senate. The issue of the Senate was one of the issues that provoked major disputes among MPs sitting in the legislative Sejm. In the end, the solution regarding the Senate, which was adopted in the constitution, was a political compromise, that took into account mostly the views of the national democracy movement, to which Archbishop Teodorowicz also belonged.

Keywords: Constitutional Committee, Lviv Archbishop, March Constitution, Senate, sessions of the Legislative Sejm

Юзеф Коредчук

Вроцлавський університет

Погляди архієпископа Йосифа Теодоровича на сенат під час роботи над Конституцією 1921 року

Анотація

Юзеф Теодорович (1864–1938), архієпископ львівський Вірменської церкви, належав до одних із найвидатніших мешканців Львова, славетний церковний ерарх, як і теж видатний польський політик (один із очільників національного тобору в Польщі). Вже перед I-ою Світовою війною мав досвід роботи в парламенті. З причини свого сану єпископа в 1902 року став депутатом-вірилістом до Галицького Сейму у Львові і вірилістом Палати панів у Відні.

У січні 1919 року був обраним до Законодавчого сейму, де увійшов до складу найчисельнішої фракції сейму — Сеймового народно-національного союзу, засівши в його керівництві. Далі під час роботи в Законодавчому сеймі також перебував у складі фракцій: Національного народного об'єднання і Народної національно-християнської партії. Це були фракції, які у Законодавчому сеймі відповідали за утворення сенату. Серед депутатів Законодавчого сейму археп. Ю. Теодорович був одним із найбільш активних депутатів. 10 лютого 1919 року в кафедральному соборі Св. Яна у Варшаві на початок сесії Законодавчого сейму саме йому надано можливість виголосити проповідь, в котрій він закликав відкласти на бік особисті та партійні інтереси на користь загального добра Польщі, що відроджувалась як незалежна держава. Слова своєї проповіді він мав можливість втілити на практиці, коли став членом конституційної комісії, котра працювала від 15 лютого 1919 до 17 березня 1921 р.

Однією із справ державного устрою, яка найбільше цікавила археп. Ю. Теодоровича під час роботи з проектами над конституцією, було питання верхньої палати парламенту. Це була одна із найбільш контроверзних речей не тільки для членів конституційної комісії, але й серед депутатів Законодавчого сейму.

Вперше свої думки на тему верхньої палати парламенту археп. Ю. Теодорович висловив у травні 1919 року під час дискусії над урядовим «Проектом декларації конституції», в якій містився проект головного державного закону. Не зважаючи на те, що це була урядова декларація, проект конституції представляв міністр внутрішніх справ Станіслав Войцеховський, а не прем'єр-міністр Ігнацій Падеревський.

На 36 засіданні Законодавчого сейму 10 травня 1919 року археп. Ю. Теодорович розкритикував урядовий проект, звертаючи увагу з одного боку, що проект пропонує, щоб сейм був однопалатний, з іншого боку — проект щодо такого сейму додає юридичну раду. На думку архієп. Ю. Теодоровича, ця рада має неконкретне визначення: чи це тільки юридичний орган, що контролює правильність форми положень сейму, чи він буде мати визначений політичний авторитет, на взірць певного замітника вищої палати парламенту? Але оскільки сейм планувався однопалатним парламентом, то його ухвали не повинні піддаватись дальшій критиці і перевірці — підсумовував археп. Ю. Теодорович.

Голос археп. Ю. Теодоровича був найбільш ворожим і непримиренним у відношенні до концепції однопалатного парламенту, представленої в Декларації конституції, будучи прихильником двопалатного парламенту. Цей погляд також був суголосний із тогочасною програмою Національно-народного об'єднання, котра пропонувала сенат як палату корпорації (в тому числі релігійну організацію) і самоврядування. Представниками церкви в сенаті мали стати єпископи-вірилісти. Протівниками ідеї створення сенату були тоді депутати Законодавчого сейму передусім від лівих партій.

Наступною пропозицією, що передбачала прототип сенату, була ідея створити Палату Праці. Її винесли на засідання Законодавчого сейму 19 жовтня 1920 року. Цей орган мав стати черговою формою контролю над прийнятими сеймом актами за підтримки всіх політичних сил в парламенті. Археп. Ю. Теодорович, навіть безпосередньоокреслив запропоновану Палату Праці назвою Сенат, і всяко відстоював її, оперуючись на приклади західноєвропейських країн, передусім у полеміках із депутатами лівого спрямування, що були проти утворення сенату.

Під час останніх пленарних дебат (у третьому читанні) в Законодавчому сеймі на тему «Березневої» Конституції 8 березня 1921 року архієпископ Ю. Теодорович як представник єпископату Католицької церкви від імені презентованого органу склав із себе уповноваження представляти католицьке духовенство у Сеймі.

Рішення єпископату Католицької церкви, яке представив архієпископ Ю. Теодорович, значно полегшило справу компромісу щодо складу Сенату, постанови котрого і так будили неабияк суперечні. Відмова єпископату від участі в засіданнях Сенату представників католицького духовенства посприяла радикальній демократизації-концепції Сенату, на відміну від всіх попередніх проектів. Адже таким чином Сенат мав у повному обсязі постати на підставі загальних виборів.

Під час перших парламентських виборів, проведених згідно з Березневою конституцією в 1922 році, археп. Ю. Теодорович пройшов до Сенату за списком Християнського союзу національної єдності. Проте цим разом його парламентська діяльність вповні розкритись не змогла, оскільки в березні 1923 року під натиском Папи Римського Пія XI змушений був залишити місце в Сенаті. І хоч археп. Ю. Теодорович завше відстоював ідею двопалатного парламенту, ґрунтуючи свої постулати на зв'язках польської конституції із традицією «великих демократичних держав Західної Європи», то насправді — його бачення місця сенату в системі політичного ладу Речі Посполитої як і питання складу Сенату тяжіли, з одного боку — до традицій шляхецької Речі Посполитої, а з іншого боку — до вирішень, що використовувались у дусі Австро-угорської монархії. А це були такі рішення, що найкраще задовільняли ієрархів Католицької церкви, як і архієпископа особисто.

Тема сенату була настільки суперечливою, що в Березневій конституції був внесений компроміс, який полягав у тому, що передбачалось для другого скликання сейму, вибраного на підставі тієї ж Конституції, справа проведення ревізії Конституційного Закону власною ухвалою, яка б ствердила доцільність або ж недоцільність функціонування сенату.

Ключові слова: архієпископ львівський, конституційна комісія, Березнева конституція, засідання Законодавчого сейму, сенат, вірилісти